

SKICA ZA KMECLOVO LITERARNOVEDNO PODOBO

Sestavek opozarja na bistvene poteze literarne vede Matjaža Kmecla in skuša skicirati njegovo literarnovedno podobo. To počne na podlagi razčlenjevanja vsebine in metodologije njegovih samostojnih publikacij: začenja se z *Novelo v literarni teoriji* (1975) in končuje z monografijo o Josipu Jurčiču (2009) in pregledom *Tisoč let slovenske literature* (2004). Brez Kmeclovega izjemnega prispevka si ni mogoče predstavljati nadaljnjega razvoja slovenske literarne vede.

Ključne besede: Matjaž Kmecl, pripovedna proza, slovenski roman, Fran Levstik, Josip Jurčič

Kmeclova 80-letnica je primerna priložnost, da označimo bistvene značilnosti jubilarntovega dela in osebnosti, kar bi zaradi obsežnosti njegovega opusa zahtevalo monografijo. V njej bi bila kronološko predstavljena področja njegovega pisanja, objavljanja in delovanja. Gotovo bi bil središčni del Kmeclovo proučevanje slovenske literature, ob tem pa zapis o njegovih pogledih na literarno teorijo, literarnokritična poročila, ocene in spremne besede, kulturna in politična publicistika, esejistika, poseg v vsakdanje jezikoslovje, leposlovje – v prvi vrsti dramatika (od radijskih iger do filmskega scenarija in monodram) –, splošnopublicistične monografije, prispevek k planinski literaturi, izobraževalni programi in spisi o šolstvu nasploh, urednikovanje itd. No, na Kmecla politika seveda ne bi smeli pozabiti.

Tale priložnost mi narekuje samo informativen sprehod po literarnovednem delu Matjaža Kmecla. Na začetku moram spomniti na generacijsko zanimivost: Matjaž je začel študirati na slavistiki Filozofske fakultete leto dni za meno, to je leta 1953. Ta študijski letnik je bil neverjetno bogat s poznejšimi ustvarjalnimi osebnostmi:

njegovi kolegi so bili Jože Koruza, Aleksander Skaza, Helga Glušič, Jože Pogačnik, France Vurnik, Stanko Šimenc, Jože Snoj, Andrijan Lah idr. Iz tega »kotišča« je (ob sodelovanju naših profesorjev Marje Boršnik, Antona Slodnjaka, Antona Ocvirka idr.) izšel tudi Matjaž, ki se je v literarni vedi uvrstil med prve.

Ko je objavil svojo dopolnjeno disertacijo z naslovom *Novela v literarni teoriji* (1975), je imel za seboj že vrsto značilnih razprav, s katerimi je trasiral pot svojega literarnovednega proučevanja. Omeniti moram zbornik razprav (sodelovali so še Helga Glušič, Aleksander Skaza in Franc Zadavec) *Lirika, epika, dramatika* (1965, druga izdaja 1971), v katerem zbujajo pozornost Kmeclovi analitični sestavki o slovenski poeziji, prozi in dramatiki, zlasti pa razpravi o slovenski literarni zgodovini in *Epika ali pripovedništvo*. Razpravljal je o slovenski avantgardi (1971, 1972) in se kot proučevalec slovenske pripovedne proze afirmiral z razpravo *Povojni rodovi pripovednih prozaistov, mentorsko obdobje, socrealizem, obnovljeni realizem* (in nadaljnja poglavja), ki je izšla v ediciji *Slovenska književnost 1945–1965* (1967).

Po moje je bila v tistem času več kot atraktivna študija o noveli, v kateri je radikalno zavrnil dotedanje spekulativne definicije novele in menil, da so neuporabne.¹ Ta Kmeclova ugotovitev v tistem in poznejšem času ni bila dovolj upoštevana, morala bi prodreti v evropsko-svetovni prostor, vendar – verjetno zaradi jezikovne ovire – ni. Založba Obzorja, ki je študijo objavila, pa ni niti poskrbela, da bi bila knjiga opremljena s povzetkom v enem ali dveh svetovnih jezikih in tako dostopna širši strokovni javnosti. Ne morem si kaj, da ne bi ob tem Kmeclovega prodornega dognanja o problematičnosti dotedanjih definicij novele kot pripovedne vrste primerjal z mnenjem Rolanda Barthesa v razpravi *Uvod v strukturalno analizo pripovednih besedil* (1966).² Ta je namreč zagovarjal Kmeclu nasprotno tezo o analiziranju pripovednih del in med drugim zapisal: »Kaj narediti z analizo, ki je pred milijoni pripovednih besedil? Nujna je deduktivnost, deduktivni postopek. Zamisliti si je treba hipotetični model deskripcije (ameriški lingvisti pravijo teorijo) in nato ugotavljati, katere pripovedi se ujemajo z modelom in katere ne.« Torej neke vrste nov spekulativni postopek, ki pelje prav v nasprotno smer od Kmeclovega raziskovanja. Barthesa so brali po vsem svetu, Kmeclove inovativne ugotovitve pa verjetno samo pri nas. Škoda. Moje raziskovanje kratke proze se je v marsičem opiralo na Kmeclova izhodišča, s tem da sem se oprl še na empirična načela in uveljavil pogled na celotno slovensko kratkoprozno produkcijo določenega časa ter opustil spekulativne definicije in temu ustrezna vrstna poimenovanja. Matjaž Kmecl je kot član disertacijske komisije podprl moje začetne tovrstne raziskovalne korake v disertaciji *Slovenska kratka proza v drugi polovici 19. stoletja*.

¹ V spremni besedi na platnicah knjige je Kmecl zgoščeno poudaril bistvo: »Natančen pretres literarne teorije o noveli je pisca takrat /to je pred petimi leti, ko je ubranil disertacijo, op. G. K./ napotil na zaključek, da so književnovrstni obrazci za novelo, ki jih sicer v poetiki mrgoli, književnemu raziskovalcu pretežno neporabni, torej zelo pogojne in pomožne vrednosti.«

² Prim. Vladimir Biti, 1992: *Suvremena teorija pripovijedanja*. Zagreb: Globus. 48–49.

Z literarno teorijo se je Kmecl ukvarjal ves čas, zanimivi so njegovi odgovori v *Jeziku in slovstvu* (v letih, ko je bil sourednik za slovstveno zgodovino ter glavni in odgovorni urednik) na mnoga vprašanja bralcev o literarnoteoretičnih problemih, nato pa je leta 1976 objavil priročnik za učitelje slovenščine na osnovnih in srednjih šolah *Mala literarna teorija*.³ V njem je domiselno razčlenjeval slojevitost literarnega dela (zvočni slog, besedni slog, predjezikovne prvine v literarnem besedilu), medtem ko je bil bolj zadržan in relativizirajoč kot radikalen pri definiranju pripovednoproznih vrst; v glavnem je ohranjal tradicionalno poimenovanje.

Iste leta (1975) kot razprava o noveli je izšla Kmeclova knjiga *Od pridige do kriminalke ali o meščanskih začetkih slovenske pripovedne proze*. Že nekaj let pred tem je bilo mogoče opaziti, da je v *Jeziku in slovstvu*, *Slavistični reviji* in zborniku Seminarja slovenskega jezika, literature in kulture objavljajal odlomke ali poglavja poznejše publikacije (npr. *Nekaj tem iz zgodnjega razvoja slovenske pripovedne proze*, *Jenkova pripovedna proza*, *Formiranje slovenske pripovedne proze v XIX. stoletju*). Po njegovem se je slovenska literarna veda »dosti premalo korenito« ukvarjala s slovensko pripovedno prozo v 50. in 60. letih 19. stoletja.

Analiziral je Ciglerjevo povest *Sreča v nesreči*, ugotavljal navzočnost nabožno-pridižnih sestavin in vpliv poljudne strokovne proze, osvetlil prodor pripovednih prvin in načinov v pripovednoproznih poskusih Janeza Trdine, Josipine Turnograjske, Balanta Janežiča, umestil je Zarnikovo feljtonistiko, ocenil pomen in dosežek pripovedi vajecev – Jenka, Erjavca, nato Mencingerja, omenjal je poskus Alešovčeve kriminalke, razčlenil Jurčičevo pripovedno poetiko in poudaril njegovo samoniklost in inovativnost ter razgrnil Levstikove programske vidike in načela. Ob izidu Kmeclove knjige sem v *Slavistični reviji* zapisal:

Avtorjeva metoda opazovanja pripovednih tekstov, njihovih struktur in obenem okoliščin, ki jih obdajajo, ter iskanje zvez med proznim oblikovanjem in uveljavljanjem meščanstva je dalo vrsto tehtnih rezultatov, ki jih bo pri nadaljnjem – morda bolj sintetičnem – prikazovanju razvoja slovenske pripovedne proze v vsakem primeru treba upoštevati in na njih graditi. Priznati mu moramo izreden smisel za komunikativno literarnozgodovinsko razpravljanje in prizadevnost, da bi na čim bolj privlačen in zanimiv način posredoval svoje ugotovitve. Vredno je omeniti tudi visoko stopnjo avtorjeve sposobnosti za sistematično in pregnantno opredeljevanje pojavov in zakonitosti v literaturi. Delo je nedvomno tehten prispevek k slovenskemu literarnemu zgodovinopisju.⁴

Do danes mnenja nisem prav nič spremenil.

V neposredni bližini omenjene študije je bilo Kmeclovo proučevanje nadaljnjih poti slovenskega pripovedništva. V mislih imam študijo *Rojstvo slovenskega romana* iz

³ V dopolnjenih ponatisih je izšel še 1977, 1983 in 1996.

⁴ Gregor Kocijan, 1976: Ugotovitve o slovenski pripovedni prozi v petdesetih in šestdesetih letih 19. stoletja. *Slavistična revija* 24/2–3. 307.

leta 1981, v kateri je avtor razčlenil nastop slovenske romaneskne proze z Jurčičem v ospredju. Osvetlil je družbeno-meščanske razmere pri nas in pripadajočo miselnost, naklonjenost oz. nenaklonjenost literarno-kulturne javnosti romanu, Jurčičevo posebno ustvarjalno usmerjenost v srednje dolgo in dolgo pripovedništvo, druge protagoniste romaneskne proze v zgodnjem obdobju nastajanja slovenske variante romana itd. Lotil se je proučevanja ideoloških vprašanj, ki so zadevala romaneskno vsebinsko-tematsko področje: erotiko, narodnostno idejo, problem fizičnega in metafizičnega mita idr. Seveda ni prezrl dogajanja in zgodbe. Določil je tudi pglavilne tipe zgodnjega slovenskega romana: meščanskoaktivističnega (Jurčič, mladi Kersnik), pesimistično svetovljanskega (Stritar, Tavčar) in s pogledom naprej družbenokritičnega. Prišel je do sklepa, da je na začetku in tudi pozneje

stal Josip Jurčič s svojo genialno premišljeno in obenem instinktivno natančno uvedbo romana v slovensko literaturo /.../, saj je skoraj iz nič z veliko sposobnostjo, nepredstavljivo pridnostjo, sramotno malo upoštevano pronicljivostjo, neznansko domišljijo in genialno jezikovno ustvarjalnostjo dal Slovencem prvo moderno pripovedno prozo, izoblikoval roman kot njeno krono in to v znamenju slovenske specifičnosti, posebnih slovenskih potreb. (Kmecl 1981: 120–121.)

Kmecl se je poslej izraziteje nagnil še v dve smeri: intenzivno je obravnaval zlasti sodobno slovensko književnost na Koroškem (*Sodobna slovenska književnost na avstrijskem Koroškem*, 1984, idr.) in se ukvarjal s snovanjem osebnostnih monografij. Tako je izšla monografija o Franu Levstiku v zbirki Znameniti Slovenci (1981),⁵ dosti pozneje študija o Kajuhu (1999) in nazadnje monografija *Josip Jurčič – pripovednik in dramatik* (2009). Z Levstikom in Jurčičem se je Kmecl ukvarjal ves čas svojega literarnovednega raziskovanja in v obeh monografijah izrazil svojo poudarjeno naklonjenost razkrivanju bolj zasenčenih in manj vidnih značilnosti avtorjev in njihovega literarnega dela. Zlasti monografija o Jurčiču je nekaj izjemnega. Pri tem lahko samo obžalujemo, ker ni postala sestavni del zbirke Monografij k Zbranim delom slovenskih pesnikov in pisateljev. Zakaj ne, je pojasnil z naslednjimi besedami: ker je »zaradi načina svojega pisanja in svojih (p)osebnih pogledov na današnjo literarno vedo izstopil izpod tega sicer razmeroma varnega in uglednega nadstreška« in ker tak način »avtorju omogoča, da se toliko bolj lahko posveti umetnikovi imanenci« (str. 6). Kmecl je pokazal Jurčičevo pot v pripovedništvo in njegovo tovrstno rast, obenem je osvetlil mnoge spremljajoče pojave, ki v marsičem pojasnjujejo slovensko pripovedno evolucijo. Opravil je z nekaterimi stereotipi, med katerimi je najočitnejši tisti, ki govori o »Jurčičevi popolni odvisnosti od Levstika«, saj je že z *Jurijem Kozjakom* »izskočil« iz alegorične tradicije in si izbral stvarno zgodovino, poleg tega pa v načinu pripovedovanja sledil sodobni evropski literarni praksi (prim. str. 7 in 11). Na kratko: Kmeclov *Jurčič* prinaša vrsto zanimivih in presenetljivih ugotovitev, ki so na novo osvetlile tega izjemno nadarjenega in bistroumnega slovenskega pripovednika. Tudi zato je monografija o Jurčiču več kot nespregledljiv strokovno-znanstveni prispevek, ki mu moramo v slovenski literarni vedi odmeriti visoko mesto.

⁵ Poljudna verzija *Fran Levstik v besedi in sliki* v zbirki Obrazi pri Mladinski knjigi tudi leta 1981.

Naj se za konec osredotočim še na – upal bi si trditi – Kmeclovo osrednje literarnovedno delo, to je pregled *Tisoč let slovenske literature* s podnaslovom *Drugačni pogledi na slovensko literarno in slovstveno preteklost* (2004). Pri tem me v prvi vrsti privlači pojem *drugačni*: drugačnost je opazna tako v kompoziciji kot v posameznostih, med katere spadajo npr. periodizacija (ki je močno samosvoja, toda še kako zanimiva in vredna razprave), obravnava obdobjnih posebnosti, izbor obravnavanih del, idejno-vsebinski poudarki pri literarnih ustvarjalcih, vrednostne poante. Ko sem pisal študijo o slovenski kratki prozi 1919–1929, sem se kar precej ukvarjal z Grumovo kratko pripovedjo in njenimi značilnostmi. Hkrati sem večkrat posegel po Kmeclovem pregledu. Pri prebiranju njegovega mnenja o Grumu se mi je utrnila zamisel, da bi svojemu razpravljanju dodal navedek iz Kmecla. Imel sem občutek, da sem svoje besedilo s tem navedkom opazno poplemenitil. Delo *Tisoč let slovenske literature* je izšlo pred desetimi leti, toda trdno sem prepričan, da je ostalo sveže in aktualno, kot je bilo ob izidu. Prepričan sem, da bi se morala literarnovedna kritična refleksija več ukvarjati s tem Kmeclovim besedilom.

Mislim, da mi po vsem tem, kar sem zapisal o Kmeclovi literarnovedni podobi, ni treba posebej utemeljevati pomena, ki ga ima naš jubilar v slovenski literarni vedi. Ta sestavek pa naj bo hkrati dragemu Matjažu tudi moje voščilo za njegovih 80 let.